

Szerkesztői előszó

Az első keresztények mártírúma nem csupán magvetés volt, ahogyan Tertullianus gyönyörűen megfogalmazta, hanem hatalmas erkölcsi, spirituális muníció is lett a középkori kereszténység számára. A kínzások, sőt a halálos ítéletek ellenére is kitartó, sőt hitvalló keresztények a későbbi századok keresztényei számára is példát mutattak. Belőlük lettek az első szentek, akiknek a kultusza fontos iránymutatás és megerősítés is volt az egyháznak, egy olyan „tőke”, amelyre szívesen hivatkoztak a középkorban és később is. A középkori egyház legsötétebb időszakaiban, az egyházi korrupció mélypontjain ezek a minták, előképek jelentették a megtartó erőt. Ez a példa segítette hozzá a következő századok szerzeteseit az aszketikus életmódjuk megéléséhez, ahogyan később a rendalapítók példái tovább éltették ezt a hagyományt. A hétköznapi emberek számára ezek az egyház által újra mondott élettörténetek, legendák mindig is útmutatókként szolgáltak. A reformáció korában a középkori egyház számos elemétől megszabadultak azok a reformátorok, akik a lehető legszigorúbban igyekeztek visszatérni a Szentíráshoz, újra középpontba állítani a Bibliát. Emiatt mindazt, ami a középkor során épült fel az egyházban, és látásuk szerint az Ige és a hívek közé ékelődött, mintegy ráakadt az eredeti tartalomra, igyekeztek lehántani róla. A teológusok elszántsága, hogy megtisztítsák a kereszténység központi üzenetét, természetesen hozta magával a Mária- és szentkultusz megszűnését, sőt tiltását protestáns körökben. Mindezek eltűnésével azonban eltűntek a szentek, mártírok történetei, amelyek fontos részeivé váltak a középkori ember gondolkodásának, a középkori keresztény éthosznak. Az élettörténetek, életpéldák azonban fontos kapaszkodók a hívő ember számára. A reformáció kora ennek pótlásaként a korábbinál is nagyobb figyelemmel fordult az Ószövetség történetei felé, és talán ennek a veszteségnek köze van ahhoz is, hogy a 16. század végéig, sőt még a 17. században is nagy népszerűségnek örvendett protestáns körökben is a deuterokanonikus könyvek számos története.

A reformáció kora Európa számos területén rendkívül komoly véráldozatokkal járt, francia, német vagy akár angol földön egyaránt. A magyar történelem sajátossága, hogy az ország három részre szakadása, az oszmán veszély, a mohácsi csata traumájának árnyékában a konfesszionalizáció folyamata, főleg a 17. század ötvenes éveig, jóval kevésbé volt véres, mint Európa más részeiben. Az első vándorprédikátorok kivételes eltökéltségéről természetesen megszülettek a történetek, mind Dévai Bíró Mátyás, mind Sztárai Mihály, Szegedi Kis István esetében, amelyeknek része volt többek bebörtönzése is. Ennek ellenére a mártírúma jóval kevésbé volt jelen a magyar reformáció hagyományában. Az 1670-es évek folyamán zajló gyászévtized, a gályarab prédikátorok sorsa, történetei pótolta mindezt. A hitükért a kínzásokat, gályarabságot szenvedő mártírok emlékét a gyülekezeteik hűségesen ápolták, nekik emléktáblákat állítottak. A gályarabság egyéni történetei ennek ellenére sem váltak a protestáns emlékezet szerves részévé. A gályarabtörténeteink jelentős része még újra elmondásra vár, három és fél évszázaddal a történetek után is.

2024. május 5-én volt 350 éve annak, hogy összeült a pozsonyi törvényszék, ahol, a Wesselényi-összeesküvés miatti büntetesképpen protestáns lelkészeket és tanítókat ítélték el. A folyamat már 1673 augusztusában elindult, amikor Szelepcsényi György még csak a Wesselényi-összeesküvésben elsősorban érintett felvidéki lelkészeket idézte be. Mind a 33-at halálra ítélték, ám az ítéletet végül megváltoztatták. Választhatnak, hogy elhagyják az országot, vagy kötelezvényt írnak alá, hogy felhagynak lelkészi, tanítói szolgálattal. Az ezt követően újra beidézték, már jóval nagyobb számú protestáns szolgálattevő közül 300-an jelentek meg a törvényszék előtt. A kormányzat annak ellenére is a protestánsokban látta az összeesküvés legfőbb okozóit, hogy a szervezkedés tetején álló főnemesek mindannyian katolikusok voltak. Ennek hatására a katolikus egyház és a Habsburg kormányzat is elérkezettnek látta az időt a rekatalizációs folyamat felgyorsítására. A 300, Pozsonyban megjelent ember közül 236 aláírta a kötelezvényt, a többieket viszont bebörtönözték, később pedig gályarabságra adták el őket Triesztbe és Nápolyba. Az utóbbiakat de Ruyter holland admirális közbenjárására bocsátották szabadon.

Ebben a számban a tanulmányok a gályarab örökséget vizsgálják, több oldalról. Csepregi Zoltán az üldöztetés elől emigrációba kényszerült evangélikusok sorsát tárja fel, az emigrációban betöltött szerepüket, karrierépítésüket, a hazatérők és az ott maradók bemutatásával. Mihalik Béla Vilmos egy korábban már megjelent, de némileg átdolgozott tanulmánya a véstörvényszéket megelőző terveket, eseményeket mutatja be. Balogh Judit az Erdélyi Fejedelemség református elitjének a gyászévtizedre adott reakcióit, cselekvési terveit vizsgálja az erdélyi egodokumentumok elemzése által. G. Etényi Nóra korábban már megjelent, de szintén átdolgozott művében a gyászévtized híreinek megjelenését mutatja be a korabeli nemzetközi nyilvánosság előtt, különösen a Német-római Birodalom nyomtatott politikai diskurzusaiban. P. Kusnyír Éva az érintett lelkészeiken keresztül a gályarabsághoz kötődő gyülekezetek korabeli kleinódiáit – úrasztali felszereléseit – vizsgálja, Lovas Anett Csilla pedig a gályarabság motívumának irodalmi megjelenésével foglalkozik, illetve Harsányi Zsolt *Karácsony a gályán* című novelláját elemzi.

Ezzel a számmal, ezekkel a tanulmányokkal nem csupán emléket szeretnénk állítani a három és fél évszázada történeteknek, de ahhoz is szeretnénk hozzájárulni, hogy a gályarabok, az üldözöttek történeteit újramondjuk, hogy emlékük a mi emlékünké váljon.

Balogh Judit